ZESTIG JAAR SPAANSE REVOLUTIE 1936-1996

Het Spaanse anarchisme
en de ervaringen in Albalata de Cinca (Aragon)

Rudolf de Jong
Hanneke Willemse

Rode Emma • De Vrije Socialist

ZESTIG JAAR SPAANSE REVOLUTIE 1936-1996

Het Spaanse anarchisme
en de ervaringen in Albalata de Cinca (Aragon)

Rudolf de Jong
Hanneke Willemse

Rode Emma
De Vrije Socialist
Amsterdam 1996

Onder het motto ***socialisme en vrijheid*** *organiseert de redactie van de voormalige* ***Vrije Socialist*** *een serie lezingen. De in deze brochure opgenomen teksten van Rudolf de Jong en Hanneke Willemse werden op 23 juni 1996 uitgesproken tijdens een manifestatie over* ***Zestig jaar Spaanse revolutie.*** *Deze bijeenkomst was een gezamenlijk initiatief van De Vrije Socialist en De Raaf.*

Zestig jaar Spaanse revolutie 1936-1996
Het Spaanse anarchisme en de ervaringen in Albalata de Cinca (Aragon)

Uitgave van
De Vrije Socialist
Postbus 713 - 1000 AS Amsterdam
Rode Emma
Postbus 11378 - 1001 GJ Amsterdam

Gezamenlijke telefoon 020-6120518
Gezamenlijke fax 020-6126790

In de brochure-reeks *socialisme en vrijheid* nr. 8
Prijs ƒ6,50

Foto's: Jan Groen
Vormgeving: Stichting Rode Emma - Amsterdam
Drukwerk: Kaboem - Amsterdam

ISBN 90-73249-15-5

Inhoud

Inleiding

De Vrije Socialist sloot op 23 juni haar lezingenseizoen 1995/1996 af met een manifestatie, georganiseerd te zamen met het anarchistisch tijdschrift *De Raaf*. De bijeenkomst, gehouden in Zaal 100 in de Amsterdamse Staatsliedenbuurt, was gewijd aan de zestigjarige herdenking van de voor anarchisten historische gebeurtenissen in het Spanje van de jaren dertig.

Door de Vrije Socialist zijn de maanden voor de zomer een aantal historische wapenfeiten uit de geschiedenis van de libertaire arbeidersbeweging herdacht. Het waren de Commune van Parijs (1871), het verzet van Italiaanse anarchisten tegen het Mussolini-fascisme (1919-1945) en de nog altijd tot de verbeelding sprekende Spaanse revolutie waarmee getracht werd de macht van Franco-regime te breken en de samenleving op libertair-socialistische basis te reorganiseren.

In deze brochure zijn de twee lezingen afgedrukt die op 23 juni gehouden werden. De bijeenkomst, door zo'n 70 mensen bijgewoond, werd geopend door de kenner van het Spaanse anarchisme Rudolf de Jong. Hij sprak over de betekenis van de anarchistische beweging voor en tijdens de burgeroorlog die eindigde met de overwinning van het fran-

quisme, met steun van Duitsland en Italië en feitelijk ook van de zogeheten democratische landen.

Voor zolang het duurde echter was de door de anarchistische boeren en arbeiders in praktijk gebrachte collectivisatie van de economie een krachtig bastion van verzet. Het vormde een libertair-socialistisch alternatief dat niet meer uit de annalen is weg te schrijven. Ondanks de kritiek die op de anarchisten geleverd kan worden, zijn de geleverde prestaties heel indrukwekkend - dat is de conclusie van Rudolf de Jong.

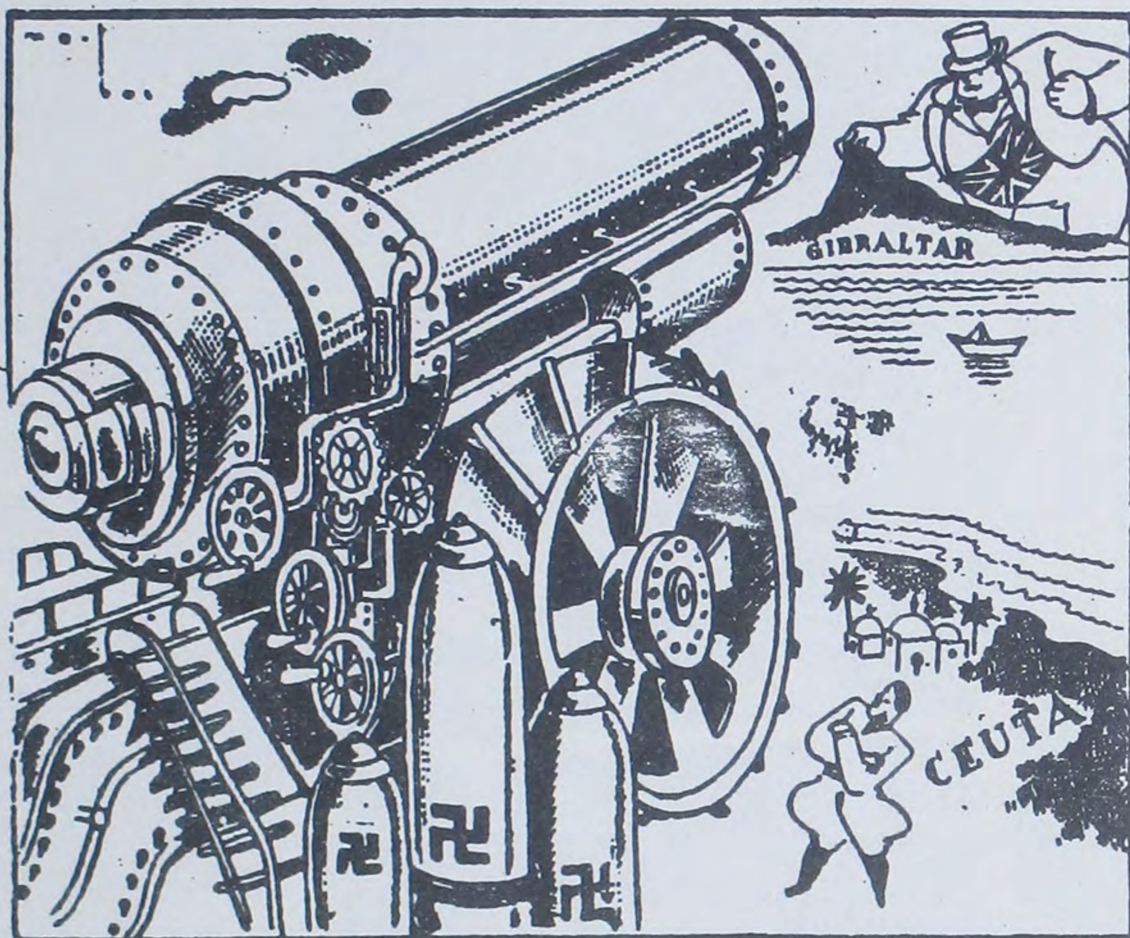
De tweede spreker was Hanneke Willemse. Op 20 juni 1996 promoveerde zij op haar onderzoek *Gedeeld Verleden. Herinneringen van anarcho-syndicalisten aan Albalate de Cinca 1928-1938.* Tien jaar eerder publiceerde zij haar boek *De onvoltooide revolutie: burgeroorlog in een Spaans dorp*, waar haar proefschrift een vervolg op is.

De ervaringen van dorpsbewoners in Aragon zijn er op levendige en indringende wijze op schrift gesteld. De persoonlijke belevenissen, niet van leiders of intellectuelen, maar van gewone mannen en vrouwen staan er centraal. In haar onderzoek betrok zij zowel de ballingen uit Zuid-Frankrijk die na de machtsovername door Franco naar het buurland waren gevlucht als degenen die in Albalata waren blijven wonen. Zij tekende twee verschillende soorten ervaringen op. De relativeringen, aangebracht door dorpsbewoners op de heroïsche verhalen van de ballingen, weerspreken niet de betekenis van deze Grote Revolutie.

Door zich in te leven in de toenmalige tijd en de dictatoriale omstandigheden waaronder de bevolking had te leven, dwingt deze lokale revolutie respect af. De afgedwongen vrijheden betekenden tegen deze achtergrond een grote vooruitgang voor de Spaanse arbeiders en boeren. In het ook afgedrukte interview dat Peter Zegers met haar hield voor het blad *Ravage* (nr. 212, 14 juni 1996) komt een en ander nog eens extra naar voren.

Gebeurtenissen uit de zogeheten onderstroom van de socialistische beweging vormen nog altijd een inspiratiebron voor pogingen basisdemocratische alternatieven te ontwikkelen voor kapitalisme, militarisme, staat en patriarchaat. Het is om deze reden en niet uit misplaatste nostalgie dat De Vrije Socialist historische thema's niet uit de weg kan en wil gaan. Wie de geschiedenis doorleert, kan het heden beter begrijpen en de toekomst realistischer onder ogen te zien. Als geen ander onderwerp verdient 'Spanje' dan ook ons aller aandacht.

De Vrije Socialist - juli 1996

El Comitè de «no intervenció» acorda estudiar si els canons del 42 són ofensius...!

De politieke cartoons lieten geen twijfel meer over 'het eerste bedrijf van een nieuwe grote oorlog'.

‘Ondanks alle fouten is de Spaanse revolutie van anarchisten heel indrukwekkend geweest.’

Rudolf de Jong

De Spaanse anarchisten zijn heel gedisciplineerde lieden, maar ik ben een Hollandse anarchist en ken geen enkele discipline. Dus ik begin maar van onderwerp te veranderen. Ik sta aangekondigd om te spreken over het Spaanse anarchisme, maar ik wil het toch voornamelijk hebben over de Spaanse burgeroorlog. Bovendien begin ik met Kropotkin. Hij stierf vijftien jaar voor dat de burgeroorlog begon en heeft geschreven over de Franse revolutie die bijna tweehonderd jaar daarvoor begon. Dan ben ik dus meteen ver van mijn onderwerp, zodat jullie wel zullen denken dat ik een totale chaoot ben. En dat klopt ook, maar misschien komt er toch nog wel iets uit die chaos te voorschijn.

Kropotkin had het, wanneer hij schreef over de Franse revolutie, altijd over de *Grote Revolutie*. Om dit begrip gaat het mij. Is ‘groot’ hier alleen maar een bijvoeglijk naamwoord - een revolutie maar dan heel erg groot - of zou je het ook als een soort eenheid kunnen zien? Dat wil zeggen: Grote Revolutie als een bepaald *soort* van revolutie. Als zodanig zou ik het inderdaad willen opvatten. De Franse revolutie heeft, zoals jullie wel weten, allerlei etiketjes gekregen. Een burgerlijke revolutie, een volksrevolutie, een nationale revolutie, een revolutie tegen het absolutisme en feodalisme. Al die etiketje zijn juist, maar ze zijn geen van alle voldoende. Daarom is een begrip als Grote Revolutie helemaal niet zo gek, omdat het alles kan omvatten. Dan is natuurlijk wel de vraag wat precies een Grote Revolutie is.

Ik zou ten eerste willen zeggen: een revolutie waarin werkelijk de laatste vragen aan de orde komen. De laatste vragen over de mens, over de maatschappij, over de verhoudingen tussen de mensen. Dat was het geval in de Franse revolutie.

Daarmee hangt ten tweede samen dat allerlei aspecten van de samenleving en de verhoudingen tussen de mensen aan de orde komen en opnieuw worden doordacht of begonnen. Dat is in de Franse revolutie het geval geweest. Het was een sociale, een politieke, een staatkundige, een economische, een nationalistische, een militaire en een culturele revolutie. Ook de rechten van de vrouw werden geformuleerd, door een vrouw die om die reden natuurlijk onder de guillotine werd gebracht. Het was zelfs een revolutie in de opvoeding.

Een derde en misschien wel het belangrijkste aspect van een Grote Revolutie is dat ze altijd eindigt in een totaal debâcle: zij gaat ten onder. Zo is de Franse revolutie eerst geëindigd met Robespierre die er een dictatuur van maakte, vervolgens met Napoleon die die dictatuur nog sterker maakte en helemaal naar rechts boog en tenslotte met een herstel van de oude orde.

Nu is het interessant om je af te vragen waarom een dergelijke revolutie verloren gaat. Wat zijn de tegenkrachten van zo'n Grote Revolutie?

In de eerste plaats is er de oude orde die zich probeert te herstellen. Ten tweede is er wat je zou kunnen noemen een 'nieuwe' oude orde die opnieuw de maatschappij hiërarchisch wil structureren en een nieuwe machtsstructuur wil vestigen. Als derde wordt een revolutie altijd van buitenaf bedreigd door oorlog en interventie. In de vierde plaats komt de revolutie ook in de problemen door de éigen problemen. Het is niet zo gemakkelijk om al die ideeën die men heeft ook uit te werken en een nieuwe maatschappij te vestigen. De idealen blijken in de praktijk niet zo eenvoudig. Een boek over de Spaanse revolutie - daar komt zij dus - heet: *Les avatars de l'anarchie.* 'Avatars' zijn een soort Griekse goden die naar de aarde vertrokken en tot hun teleurstelling ontdekten dat de idealen die men in de hemel had op aarde niet zo makkelijk waargemaakt konden worden. Deze spanning tussen het ideaal van de revolutie en de werkelijkheid op het moment dat je de kans krijgt het ideaal te verwezenlijken, is een belangrijk aspect van de Grote Revolutie zelf en ook van haar teloorgang.

Inmiddels hebben jullie begrepen dat zich in Spanje een Grote Revolutie heeft afgespeeld en wel tijdens de Spaanse burgeroorlog (1936-1939). Ook daar hebben de genoemde problemen een grote rol gespeeld.

Om te beginnen was er de oude orde die zich verzette, belichaamd in Franco met zijn fascistische regime en zijn leger - die uiteindelijk met succes de Repu-

bliek, waarbinnen zich deze revolutie afspeelde, hebben vernietigd.

Ten tweede was zich tijdens die Republiek een nieuwe orde aan het doorzetten die probeerde de oude staatsstructuren en de oude economische en sociale machten te herstellen en deze ten dele in nieuwe vormen te gieten. Die nieuwe vormen werden voornamelijk gepropageerd en grotendeels doorgezet door de communistische partij. Deze nieuwe vormen kregen een eigen dynamiek. Als je een oorlog voert, krijg je een enorm leger en een staatsapparaat om dat leger te onder-

steunen en om op andere manieren die oorlog voort te zetten. Ten dele betekende het een herstel van de oude staat, ten dele dat een nieuwe staat zich formeerde.

Vervolgens was er, als derde, de buitenlandse interventie die van allerlei kanten kwam: Duitsland en Italië heel openlijk ten gunste van Franco, Portugal nauwelijks minder openlijk; Rusland dat vrij openlijk was in haar steun, niet aan Franco maar aan de communisten en hun doelstellingen; en de democratische landen die er op uit waren om in ieder geval die sociale revolutie zoveel mogelijk te helpen onderdrukken en in feite achter Franco stonden.

Nu zijn er rond die Spaanse burgeroorlog allerlei mythes ontstaan, ook bij de Spaanse anarchisten. Er is de mythe dat het alleen maar door deze factoren - Franco, de rol van de communisten en buitenlandse inmenging - is gekomen, dat de revolutie verloren is gegaan en dat de anarchisten er dus weinig aan konden doen.

Men heeft echter weinig gekeken naar het vierde punt, de vraag dus of de confrontatie tussen ideaal en werkelijkheid hen, de anarchisten, niet in belangrijke mate heeft opgebroken. Daarmee kom ik op het onderwerp waarmee ik ben aangekondigd: het Spaanse anarchisme.

In dat verband moet nog een andere mythe worden genoemd, namelijk dat de revolutie, het volk en het Spaanse anarchisme met elkaar samenvielen, dat het hele volk achter die revolutie stond. Het is de voorstelling van 'het gewapende volk' dat bezig was de revolutie door te voeren. Zo eenvoudig lag het niet.

In Spanje is het anarchisme een hele sterke beweging geweest onder het arme volk, dat wil zeggen onder de arbeiders en onder de landarbeiders. Het was dat van oudsher, vanaf de tijd van de Eerste Internationale, omstreeks 1870. Maar het was niet overal even sterk. Aanhang had het anarchisme voornamelijk in het zuidelijke Andalusië en in Catalonië, met uitlopers in andere gebieden. Het was dus altijd een minderheid binnen het Spaanse volk en zelfs een minderheid onder de Spaanse arbeiders en boeren. Spanje had ook een grote, ouderwets aandoende, burgerlijke klasse. Zo had bij de verkiezingen die kort voor de burgeroorlog werden gehouden, Barcelona - dat de brandhaard van de revolutie zou worden - voor 40% tot 45% rechts gestemd.

Een ander punt is dat de mate van inzet onder de anarchisten niet altijd even groot was. In een politieke partij kun je mooie cirkels maken: de mensen die er op stemmen, de leden van die partij, de actieve leden, de kaderleden en

de partijleiding. Bij de anarchisten zie je net zoiets, alleen hebben ze dan een andere rol. Je kunt spreken van de *sympathisanten* om de beweging heen en van de *afiliados*, de leden van de beweging en dan vooral van de vakbeweging. Onder die leden waren er de *cotisantes*, degenen die contributie betaalden - dat is al weer iets actiever. Onder die cotisantes waren er dan de *militanten*, die werkelijk heel actief waren. Tenslotte bestond er binnen die groep van militanten een betrekkelijk kleine groep, wel aangeduid als de mannen van de actie, de ***hombres de acción***. Dat waren degenen die elk moment bereid waren om ook, waar dat nodig was, naar de wapens te grijpen. Naast de mannen van de actie had je dan nog de schrijvers en de sprekers, die de *ideeën* onder woorden brachten.

Die Spaanse beweging kenmerkt zich door een merkwaardige spanning tussen *eenheid* en *verscheidenheid* en dat op verschillende terreinen. De Spaanse libertairen zijn eigenlijk steeds goed georganiseerd geweest. Er was bijna altijd een of andere vorm van nationale organisatie en de belangrijkste daarvan was de *Confederación Nacional del Trabajo* (CNT). Dat was een vakorganisatie die rond 1910 in Catalonië ontstond, in 1911 een nationale organisatie werd en die over heel Spanje waarschijnlijk tussen de één en anderhalf miljoen leden had op het moment dat de burgeroorlog begon. Het was dus een machtige organisatie, maar wel een, zij het krachtige, minderheid binnen het Spaanse volk dat toen zo'n 25 miljoen mensen telde. De CNT vormde een eenheid, maar daarbinnen was er grote verscheidenheid. Er waren namelijk binnen de CNT verschillende stromingen. Aan de ene kant waren er de mensen - vaak waren zij lid van de *Federación Anarquista Ibérica* (FAI) - die aandrongen op het meteen beginnen met de revolutie. Anderzijds waren er mensen die meer geporteerd waren voor het eerst verder uitbouwen van de organisatie. En er waren allerlei tussengroepen.

Maar veel belangrijker voor de verscheidenheid was dat men plaatselijk vaak heel verschillend was. Er was een sterke autonomie doordat aan de basis beslist werd. Die autonomie was er echter ook in de zin dat er van werd uitgegaan dat de problemen in het ene dorp of in de ene stad anders waren dan elders in Spanje, zelfs dan elders in de regio. Zo zijn ook de problemen in het ene bedrijf anders dan in het andere en daar wilde men rekening mee houden. Op congressen werden wel algemene resoluties aangenomen maar die hadden vaak een heel algemeen karakter en waren weinig concreet toegespitst. Voor de

militanten waren die meer hulpmiddelen voor de formatie van hun ideeën, maar geen concreet uit te voeren besluiten.

Daarmee kom ik op de relatie tussen idee en praktijk in het Spaanse anarchisme en misschien wel in het gehele anarchisme. Ik spreek met opzet over idee en praktijk en niet over theorie en praktijk zoals dat bij de marxisten meestal het geval is. Een term die je over de Spaanse anarchisten wel tegenkomt is dat het *primitieve rebellen* waren, naar een boek van Hobsbawm uit de vijftiger jaren, *Primitive rebels*. Dat slaat vooral op het Spaanse anarchisme in Andalusië, dat men wel het boerenanarchisme heeft genoemd. Nu vind ik die term primitieve rebellen meer een term voor primitieve intellectuelen dan voor de Spaanse anarchisten. Als je het boerenanarchisme in Zuid-Spanje bekijkt, moet je natuurlijk beginnen met boeren te hebben en het is de vraag of je de landarbeiders in Zuid-Spanje wel echte boeren kunt noemen. Een Spaanse vriend van mij heb ik eens horen vertellen over zijn familie die daar vandaan kwam. Hij formuleerde het zo: wij waren stedelingen voor wie het land de fabriek was. Zij hadden dus niet de gedachte dat zij boeren waren, maar dat zij op het land werkten ten behoeve van kapitalisten. Die kapitalisten waren grootgrondbezitters die voor een markt produceerden die geen lokale, maar een veel grotere markt was, ten dele zelfs een wereldmarkt.

Toch is dat begrip primitieve rebellen wel begrijpelijk als je kijkt naar de boeken die die anarchisten lazen. Het interessante is dat de schrijvers die de lectuur van de anarchisten bestuderen, overhellen naar dat begrip primitieve rebellen, maar dat de mensen die heel concreet hebben bestudeerd wat die bewegingen in de praktijk deden - vaak lokale studies dus - die opvatting heel principieel verwerpen. Zij komen tot de conclusie dat deze anarchisten heel rationele organisaties vormden, bewegingen die zich wel lieten inspireren door de idee maar in hun praktische doen en laten nuchter aan de slag gingen. Dat was het geval met stakingen die vaak goed werden voorbereid en georganiseerd; dat was zo op cultureel gebied, bijvoorbeeld wat betreft het opzetten van bibliotheken; en dat gold ook waar het ging om het opzetten van coöperaties. Hanneke Willemse, die een concreet dorp heeft bestudeerd, laat dat ook zien in haar boek. Zij vertelt hoe ver vóór de burgeroorlog een groep boeren - en dan nog wel in een periode van dictatuur - een stuk braakliggend land van een grootgrondbezitter koopt, dat gemeenschappelijk bouwrijp maakt en in percelen verdeelt waar iedereen voor zichzelf kan werken -

een soort coöperatie. Het is een belangrijke basis geweest van de latere beweging in het dorp.

Hiermee kom ik tot een van de belangrijkste kenmerken van het Spaanse anarchisme, namelijk de directe actie. Dat is een begrip dat veel meer omvat dan de straat opspringen en een barricade aanleggen of het werk erbij neergooien. Het is het zelf iets aanpakken in de opbouw, zoals het organiseren van bibliotheken, van avondscholen voor de arbeiders en van culturele centra. De door Hanneke Willemse beschreven actie in dat dorp werd niet vanuit de staat of de gemeenteraad ondernomen, maar door de mensen zelf. Die begonnen zich te organiseren en maakten plannen waarmee ze naar de staat, de gemeente toegingen.

Dit soort van directe actie, waarbij je soms ook tot onderhandelingen komt met de tegenstander, zie je voortdurend in het Spaanse anarchisme opduiken.

Zo zien we aan de ene kant het praktische doen en aan de andere kant de idee die de mensen inspireerde en die een culturele en morele invloed had. De idee betekende dat je als anarchist je op een bepaalde manier moest gedragen en dat je de idee in je eigen leven zo veel mogelijk diende waar te maken. Zo was er een afkeer van het stierenvechten, van dronkenschap, van onvrije huwelijken en bovenal van alles dat met de kerk samenhangt omdat die niet de grote morele, maar de grote immorele kracht van de bestaande maatschappij was. De revolutie was dan ook mede een grote afrekening met de Spaanse kerk. En de idee betekende natuurlijk: sociale strijd.

Ik kom bij de burgeroorlog. Die had een aanloop via de Tweede Republiek die in 1931 de monarchie verving en waar tegenover de anarchisten een merkwaardige ambivalentie hadden. Aan de ene kant was er de anarchistische en anarcho-syndicalistische ideologie die zei dat monarchie of republiek, zelfs een parlementair-democratische republiek, lood om oud ijzer is. Het ging immers om een sociale revolutie van de arbeiders en de republiek zou die revolutie absoluut niet brengen. Aan de andere kant - en dat blijkt ook uit het boek van Hanneke Willemse - zag je in de praktijk dat veel mensen die sympathie koesterden voor het anarchisme en veel anarchistische arbeiders zelf, toch grote verwachtingen hadden van de republiek. Die verwachtingen heeft de republiek echter absoluut niet kunnen vervullen. Hierdoor vonden veel mensen dat de anarchisten gelijk hadden in hun opvatting dat die republiek geen verbeteringen zou brengen en dat die er alleen konden komen door een sociale revolutie.

Die dubbelheid trof ik zelfs aan in de brieven van de bekende Durruti aan zijn familie. Daaruit spreekt een houding van: *'kijk eens wat de republikeinse machthebbers ons aandoen'* en niet: *'dat kun je verwachten, want het zijn toch maar kapitalisten'.*

Dat de verwachtingen van de republiek in de praktijk beschaamd werden, wordt ook gereflecteerd in de geschiedenis van die republiek. Die begon met een linkse regering die alleen maar illusies heeft gewekt en die niet verwerkelijkt heeft. Dan komt er een rechtse regering die ook rechts is in de realiteit en eindigt met een gruwelijke repressie, met name tegen de opstand in Asturië in oktober 1934. Dan ontstaat er een, zelfs voor Spaanse begrippen, enorme polarisatie die zich in 1936 uit in een verkiezingsstrijd waarbij links wint in de vorm van een Volksfront - dat alleen maar een verkiezingsovereenkomst was. De anarchisten stemmen grotendeels op de Volksfrontpartijen, niet omdat ze daar nu zoveel vertrouwen in hebben maar omdat dat amnestie betekent voor dertig à veertig duizend politieke gevangenen.

De overwinning van het Volksfront brengt een regering aan de

De toestand in Spanje

Tierra y Libertad

macht die machteloos toekijkt naar verdere polarisatie. Dan grijpt het leger in middels een goed voorbereide staatsgreep. Die zou zonder meer geslaagd zijn, ware het niet dat die stuitte op de directe actie, welke in eerste instantie van de anarchisten uitging en voorts van de socialisten. De laatsten waren een grote arbeidersbeweging, met ook een grote vakbeweging: de *Unión General de Trabajadores* (UGT).

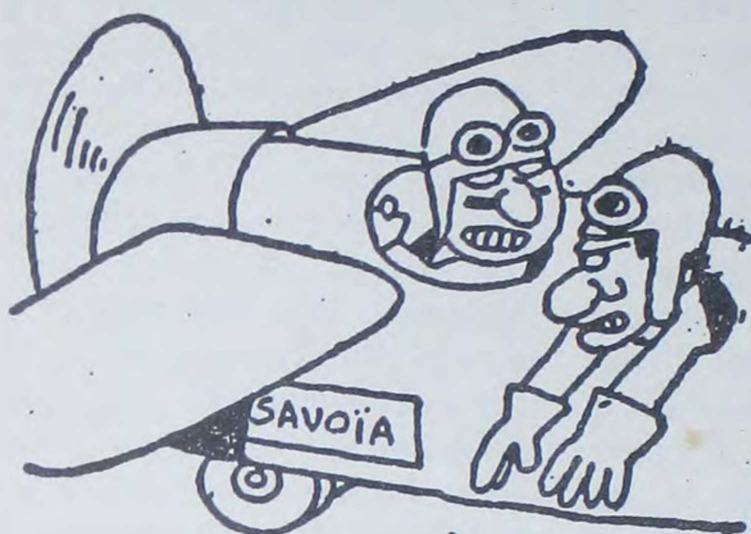
Er werden stakingen uitgeroepen, men ging de straat op om wapens te eisen waarvoor ook de kazernes werden bestormd. De staatsgreep mislukte daardoor in de belangrijkste centra Barcelona, Madrid, Valencia, in het noorden en ook in een groot deel van het gebied ten zuiden van de lijn Madrid-Valencia. Spanje was daardoor na een paar weken in tweeën gevallen.

N.— Madrid! Què voleu que en faci d'aquest munt de cadàvers?

Nu ontstaat de grote vraag wat de anarchisten met hun overwinning hebben gedaan. Ook hier zien we een dubbele situatie. Aan de ene kant was die revolutie precies gegaan volgens hun ideeën: in één slag is de oude structuur weggevaagd. Aan de andere kant werden zij geconfronteerd met het feit dat in het andere deel van Spanje de fascisten aan de macht waren gekomen. De vraag wat er nu moest gebeuren, werd in feite automatisch beantwoord met: we gaan samenwerken met alle niet-fascisten, met partijen en ook met onderdelen van het leger. Over die samenwerking hadden ze zich geen ideeën gevormd en die vond dan ook plaats op basis van voorstellen van de andere republikeinen. Het werd geen samenwerking van onderop, maar vanuit de top van alle organisaties, ook die van de CNT en van de FAI. Er werden in allerlei streken en steden nieuwe organen gevormd, comité's van anti-fascistische milities, die door de organisaties benoemd werden en niet gekozen vanuit de basis. Dit bleef de hele burgeroorlog zo doorgaan. Er ontstond wat ik wel eens een *comitécratie* heb genoemd. Collectieve dorpen in regio's probeerden soms wel van

A BISCAIA

—Quins salvatges! No són ni capaços de saber apagar una bomba incendiària!

onder op te komen tot overkoepelende organen, maar dat stuitte vaak op verzet vanuit de eigen nationale organisaties.

Op een gegeven moment traden anarchisten zelfs toe tot de regering. Zo ontstond er in de beweging een enorme frustratie. Er werd op alle niveaus samengewerkt, maar eigenlijk was iedereen ongelukkig met de situatie. De revolutie werd geconfronteerd met een ontwikkeling die steeds meer anti-revolutionair werd en ook haar eigen dynamiek kreeg. De oorlog werd namelijk steeds belangrijker en ging de revolutie terugdringen.

De anarcho-syndicalistische beweging wordt nu teruggedrongen door de krachten die ik al heb opgesomd bij mijn verhandeling over de Grote Revolutie.

In Spanje zijn dat in de eerste plaats de burgerlijk-republikeinen die vrij breed zijn omdat ze ook een groot deel van de socialistische partij overlappen. Zij willen een herstel van de oude kapitalistische orde en zijn eventueel bereid tot een akkoord met Franco.

Een tweede groep wordt gevormd door de communisten, samen met alle mensen en groepen die profijt hebben bij het ontstaan van een groot nieuw leger en van nieuwe staatsstructuren. Hun belang is zo lang mogelijk de oorlog voortzetten, want hierop berust hun machtspositie.

De derde kracht binnen de republiek is de CNT en de arbeidersbasis binnen de socialistische vakbeweging, die verder willen gaan met de sociale revolutie maar daarvoor de oorlog moeten voortzetten omdat anders Franco wint en alles verloren is.

In deze krachtsverhoudingen trekt de CNT op alle punten aan het kortste eind. Daarover zijn veel discussies geweest in de anarchistische wereld waarbij mijns inziens te weinig is gekeken naar het totaal van die andere krachten en dan vooral naar hun onvermogen om in een oorlog tot een gezamenlijke politiek te komen. De stalinisten zijn absoluut incapabel om tot een vorm van samenwerking te komen met andersdenkenden. De republikeinen zijn evenmin in staat om tot enigerlei overeenkomst te komen met de revolutionaire beweging en met het Spaanse volk van waaruit de anti-fascistische strijd gevoed en gedragen wordt. De Spaanse republiek is een typisch voorbeeld van een regering en een leger dat zich een dolkstoot in de eigen rug geeft, namelijk door de contra-revolutie die zich op politiek, sociaal en militair terrein afspeelt. De republiek kende geen Churchill of De Gaulle.

Dit alles neemt niet weg dat de anarchisten grote problemen hadden om die revolutie verder vanuit de basis op te bouwen. Als je zo'n sociale revolutie begint, kom je natuurlijk altijd in de problemen omdat je in de praktijk minder anarchistisch of minder socialistisch blijkt te zijn dan je gedroomd had.

Denk alleen maar aan de vrouwen in Spanje die traditioneel onderdrukt werden. De anarchisten stelden natuurlijk dat zij daar niet aan mee deden, want onze vrouwen zijn compañeros en wij sluiten vrije huwelijken. Ook zij echter waren kinderen van hun tijd en van hun weinig geëmancipeerde omgeving. Het boek van Hanneke Willemse geeft dat vanuit de persoonlijke ervaringen van betrokkenen op een heel interessante manier weer.

Een ander probleem is hoe je werkelijk rekening kunt houden met het feit dat een groot gedeelte van het Spaanse volk niet tot de arbeidersklasse behoorde. Dat is eigenlijk niet gelukt.

Een groot probleem was ook de enorme polarisatie binnen de republiek omdat veel mensen van rechts het slachtoffer werden van het geweld van de anarchisten en van anderen. Er is vooral de eerste maanden erg veel geweld gebruikt tegen mensen van rechts èn vermeende mensen van rechts. Het is tragisch dat onder de slachtoffers van deze terreur ook arbeiders waren: arbeiders die anti-CNT waren en vaak de rol van onderkruipers hadden ver-

vuld. In het algemeen wordt in de geschiedenis van de arbeidersbeweging te weinig gelet op de enorme haat die onderkruipers oproepen bij stakende arbeiders. Dat is natuurlijk heel begrijpelijk. Ook Spanje had zijn onderkruipers gehad en zelfs vakbewegingen van onderkruipers en daartegen heeft zich een deel van het geweld verricht. In het boek van Hanneke Willemse komt dat ook naar voren: het doden van mensen die in dienst stonden van de rijken en de mentaliteit en de opvattingen van die rijken hadden overgenomen.

De anarchisten zijn niet ontkomen aan wat ik de 'avatars' van het anarchisme noemde: de confrontatie tussen ideaal en werkelijkheid. Is hen dat kwalijk te nemen? Gedeeltelijk wel, met name waar het gaat om de intellectuelen onder de anarchisten die zich daar van tevoren te weinig rekenschap van hebben gegeven en de sociale revolutie als te gemakkelijk hebben voorgesteld. In de discussies na afloop kwam bij veel schrijvers naar voren dat de intellectuelen op dit punt gefaald hadden. De beweging heeft nagelaten zich hier achteraf rekenschap van te geven en zich alsnog in deze problemen te verdiepen. Men heeft integendeel de revolutie gemythologiseerd.

Maar bij alle kritiek die er op de Spaanse beweging in de burgeroorlog is geweest, wil ik eindigen met te zeggen hoe moeilijk hun situatie was. Ik wijs op de Duitse anarchist Gustav Landauer, die de revolutie meemaakte in Duitsland na de Eerste Wereldoorlog. Uit zijn correspondentie blijkt dat hij constant worstelde met één groot probleem. Hij wilde de Duitse gecentraliseerde staat van de keizer vernietigd hebben. Vanuit de basis, via confederaties van communes, zou de samenleving opgebouwd moeten worden. Tegelijkertijd wilde hij de vrede, maar daarvoor moest je een delegatie hebben om te onderhandelen met de geallieerden en die heel Duitsland kon vertegenwoordigen. Dan had je opnieuw een begin van een centrale staat. Hoe bouw je die gedecentraliseerde staat op en bereik je toch de vrede?

Als het al zo moeilijk is om tegelijkertijd èn aan de sociale revolutie te werken èn vrede te sluiten, hoe moeilijk was het dan niet in Spanje om tegelijkertijd de sociale revolutie te voltrekken èn een oorlog te voeren tegen een agressief en krachtig fascistisch leger, zeer openlijk geholpen door het internationale fascisme en minder openlijk door het internationale kapitalisme? Als je je dat realiseert, dan moet je zeggen dat ondanks alle fouten de Spaanse revolutie van die anarchisten heel indrukwekkend is geweest. ★

Zestig jaar Spaanse revolutie 1936-1996

Een interview met Hanneke Willemse

Als antwoord op de staatsgreep van generaal Franco op 19 juli 1936 vond er in Spanje een unieke gebeurtenis in de geschiedenis van de arbeidersbeweging plaats: de sociale revolutie. De Spaanse bevolking organiseerde zich spontaan in milities en ging over tot collectivisatie van de landbouw en de industrie. Deze vormen van volksverzet zijn ondenkbaar zonder de lange anarchistische traditie die Spanje kent. Deze traditie gaat terug tot de tijd van Bakoenin en de Eerste Internationale. Een grote rol in deze traditie speelde de anarcho-syndicalistische organisatie CNT, de *Confederación National de Trabajo* (Nationalè Arbeidsconfederatie). Lange tijd is deze revolutie verborgen gebleven. Ook nu nog wordt de Spaanse burgeroorlog vaak teruggebracht tot een conflict tussen democratie en fascisme. Er was echter veel meer aan de hand.
Hanneke Willemse probeert in haar onderzoek de dagelijkse praktijk van de revolutie in beeld te brengen. Naar aanleiding van het verschijnen van haar bevindingen in boekvorm* hield zij de hierna afgedrukte lezing en hieronder volgt het verslag van een interview dat Peter Zegers met haar hield.

Hanneke Willemse kwam, toen ze in de kraakbeweging actief was, in contact met Spaanse dienstweigeraars die in Amsterdam beland waren. Ze leerde Spaans door bij hen les te nemen en raakte steeds meer geïnteresseerd in de Spaanse geschiedenis. *'Het anarchisme beviel me doordat doel en middel in een onlosmakelijk verband met elkaar worden gezien. Dit in tegenstelling tot het marxisme waar het doel de middelen heiligt. Ik wilde de praktijk van de revolutie gaan onderzoeken.'*

In 1978 ging ze naar Spanje om er de films over de kraakbeweging, die *Dwarsfilm* heeft gemaakt, te vertonen. Een van die films was *In een tank kun je niet wonen. 'Franco was dan wel al drie jaar dood, maar het franquisme was nog alom tegenwoordig. Op een gegeven moment ontstond het idee om de burgeroorlog te verfilmen. In eerste instantie was er sprake van om het boek* ***Van een eiland kun je niet vluchten*** *van Jean Schalekamp over de burgeroorlog op Mallorca te verfilmen. De anar-*

chisten komen er echter niet aan bod. Een film over de sociale revolutie waarin de anarchisten een rol spelen, zou zich moeten afspelen in de provincies Aragon of Catalonië. De steden zijn te zeer veranderd, de oude wijken en fabrieken bestaan niet meer. Er zijn nog maar weinig sporen van de revolutie aanwezig.'

Na een voorstelling van een van de films in Fraga, vertelde iemand haar dat er in Albalate de Cinca nog wel mensen waren die iets over de revolutie zouden kunnen vertellen. Met enige moeite kwam ze met deze mensen in contact. *'Het koste nog aardig wat tijd en moeite voordat ik het vertrouwen van deze mensen gewonnen had. Met kleine beetjes kwam ik iets meer te weten over de burgeroorlog en de collectivisatie. In de literatuur gold Albalate de Cinca als een bastion van de CNT. Tijdens de burgeroorlog was Emma Goldman er nog op bezoek geweest. Ik heb er de film* **Ni peones, ni patrones!** *en het boek* **De onvoltooide revolutie** *over gemaakt.'*

De verhalen van de mensen die na de revolutie waren gevlucht en diegenen die waren gebleven, vertonen grote verschillen. Dit verschijnsel doet zich volgens Hanneke bij alle politieke bewegingen voor: *'De ballingen beschouwen de revolutie of opstand als de verwerkelijking van al hun idealen, terwijl de achterblijvers moeten zien te overleven en voortdurend blootgesteld zijn aan de propaganda van het regime. De laatsten hadden meer oog voor het detail en waren ook meer bereid de verschillen binnen de anarchistische beweging te bespreken. De Spaanse revolutie was een uniek voorval in de geschiedenis omdat de idealen zo radicaal waren en ook op zo'n grote schaal toepassing vonden.'*

Van de grote controversen binnen de CNT over de regeringsdeelname en de militarisering tijdens de burgeroorlog heeft zij in haar onderzoek weinig teruggevonden. *'De mensen in Albalate de Cinca gingen hun eigen gang en trokken zich niet zo veel aan van de ontwikkelingen op regeringsniveau. Alleen toen de troepen van de communist Lister in augustus 1937 gewapenderhand de collectivisaties ongedaan dreigden te maken, veranderde dit even. Bij dit conflict waren het vooral de vrouwen die hevig protesteerden. Wat me erg opviel tijdens het onderzoek was het verschil in beleving van de revolutie van mannen en vrouwen.'*

In 1933 was er wel veel kritiek geweest in Albalate de Cinca op de landelijke CNT. Op het congres was besloten dat de sociale revolutie uit zou moeten breken als antwoord op de weinig voort-

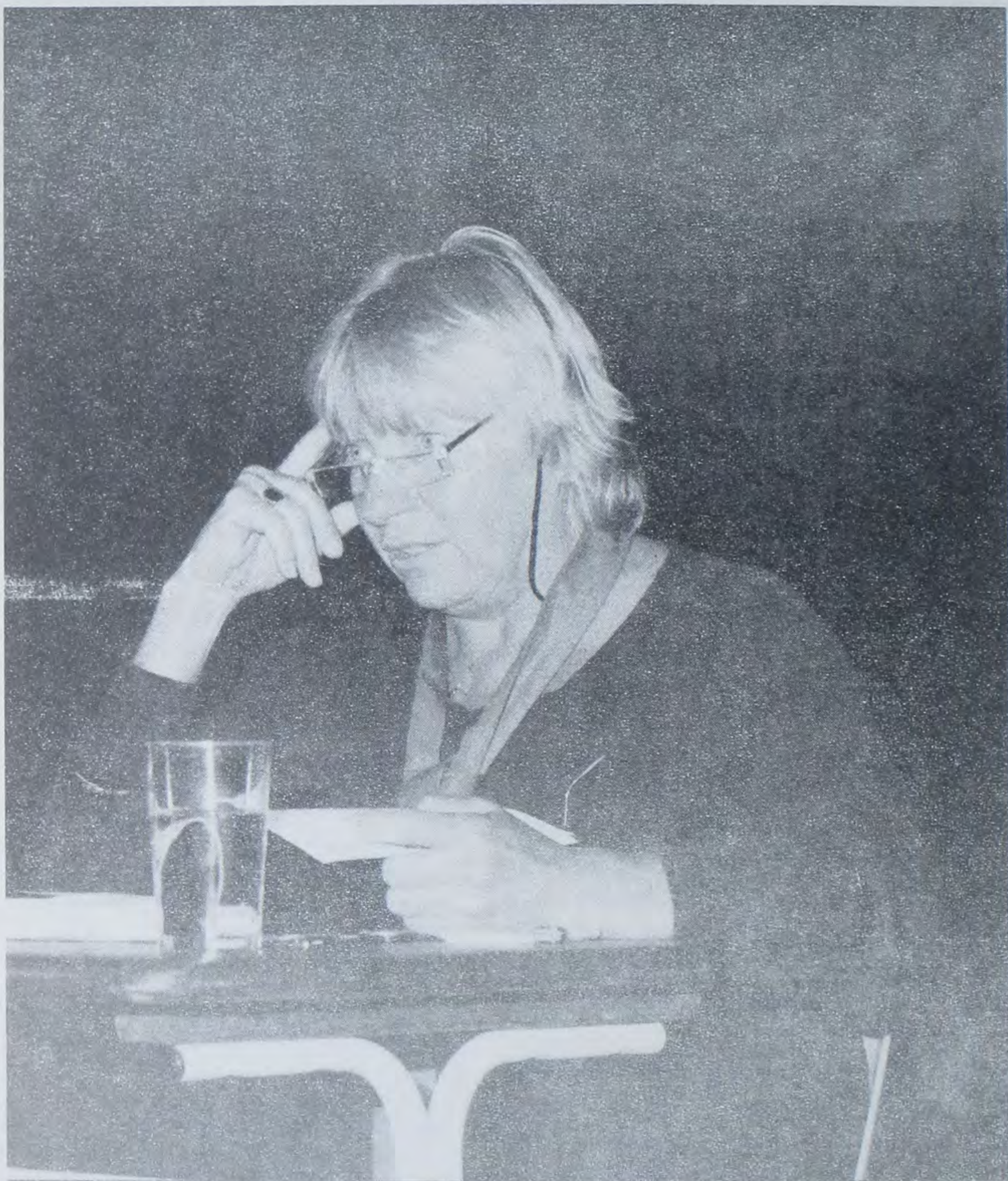
varende politiek van de republiek. De anarchisten in Albalate de Cinca waren echter de enigen die hieraan gehoor gaven. *'Doordat de opstand zo lokaal bleef, was het voor de regering erg gemakkelijk om hem neer te slaan. Heel veel anarchistische mannen uit Albalate de Cinca belandden zo in de gevangenis of waren gedwongen uit te wijken naar een andere streek. Er was veel kritiek van de mensen uit Albalate de Cinca op de rest van de CNT.'*

Het Spaanse anarchisme is vooral door linkse historici afgeschilderd als een religieuze beweging. Volgens deze historici was het anarchisme geen rationeel antwoord op de sociale problemen. Hanneke is daarvan niets gebleken. *'De toon op vergaderingen en in de bladen was vaak geëxalteerd, maar dat was die van de socialisten en communisten ook. De anarchisten hadden juist wel rationele antwoorden op de problemen. Ze waren ook zeer actief betrokken bij de dagelijkse arbeidersstrijd in de vakbonden. Loonconflicten en dergelijke werden vaak onder leiding van de anarchisten uitgevochten. Liberale historici hadden er belang bij om de sociale revolutie te verdonkeremanen. De contra-revolutionaire politiek van de communisten kon zo lang verborgen worden gehouden. Pas in de jaren zestig is deze rol langzaam aan de oppervlakte gekomen. Het geschiedkundig onderzoek is lange tijd moeilijk geweest omdat de archieven in Spanje gesloten waren. Pas nadat de democratie hersteld was, kon er een begin worden gemaakt met archiefonderzoek. Daarvóór waren onderzoekers aangewezen op niet-Spaanse archieven zoals van het* ***Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis*** *en van het* ***Centre International de Recherches sur l'Anarchisme*** *in Lausanne. Veelal schreef men ook af van bronnenstudies als die van José Peirats.'* ★

* *Hanneke Willemse, Gedeeld verleden. Herinneringen van anarcho-syndicalisten aan Albalate de Cinca 1928-1938.* ISBN 90-73941-13-X; prijs ƒ49,00. Uitgeverij Verloren, Amsterdam 1996.

'Als de basisbegrippen van het libertaire anarchisme gelijkheid, rechtvaardigheid en respect voor de menselijkheid zijn, dan heeft Hanneke Willemse de praktijk van deze idealen in haar dissertatie niet alleen treffend uiteengezet, ze heeft ze ook tot leidraad gemaakt van haar methode en van haar tekst. Zij behandelt de vrouwen en kinderen gelijk aan 'de mannen die de geschiedenis maken'. Congresresoluties en regeringsbesluiten zijn haar net zoveel waard als de gekreukte papiertjes waarop de gang van zaken staat die werd gevolgd bij de collectivisatie van het onteigende bezit van de Hertog van Solferino. En de wapenfeiten van Franco of Durruti zijn niet noodzakelijk van meer invloed dan de regen die met bakken uit de hemel viel op het moment dat de anarchistische vakbond besloten had de revolutie te beginnen. Als het boek soms de heroïek van een schelmenroman ademt, dan komt het doordat het de verdienste heeft mensen te portretteren in kracht en in zwakte en omdat de mensen niet zijn opgesloten in de noodzakelijkheid van het historische verhaal.'

Nico van Lieshout

‘Ik heb de gewone mannen en vrouwen uit Albalata de Cinca aan het woord willen laten’

Hanneke Willemse

Rudolf de Jong heeft in zijn inleiding gesproken over een stroming van historici die anarchisten afdoet als primitieve rebellen. Daarnaast vertelde hij dat er binnen de anarchistische beweging een opvatting bestaat als zouden de Spaanse anarchisten alles goed hebben gedaan. Zij zouden hun Grote Revolutie tijdens de burgeroorlog hebben voltrokken.
Er is echter nog een stroming van historici, namelijk zij die verzwegen hebben dat er ooit een sociale revolutie heeft plaatsgevonden. Zij noemden anarchisten zelfs niet terwijl deze toch een heel prominente rol in die revolutie hebben gespeeld. Frederica Montseny mocht af en toe haar zegje doen want die was tenslotte ooit minister, maar de gewone mannen en vrouwen kwamen niet aan het woord. Mijn eerste boek, *De onvoltooide revolutie: burgeroorlog in een Spaans dorp* (1986), schreef ik om deze groep historici die de revolutie doodzweeg, wat te prikkelen. Deze stroming lijkt op dit moment in Spanje tot zwijgen te zijn gebracht, want in *El País* zag ik onlangs dat er zelfs een special is uitgegeven van interviews met anarchistische oud-strijders ten tijde van de burgeroorlog. Dat is niet eerder in deze liberale krant gebeurd.

Ik heb in mijn nieuwe boek geprobeerd gewone mannen en vrouwen over hun revolutie aan het woord te laten en datzelfde beoogd met de film *Ni peones, ni patrones*. Ik heb een soort reconstructie gemaakt van wat er nu precies is gebeurd in de dorpsgemeenschap van Albalata de Cinca. Mensen die in dit dorp in Aragon meededen aan de revolutie, komen in boek en film aan het woord. Tijdens dit onderzoek kwam ik ook mensen tegen die niet meer in dat dorp woonden, maar in Zuid-Frankrijk. Ook zij vertelden hun verhaal over de revolutie.

Er bleken twee verhalen te zijn. Het ene verhaal, uit Zuid-Frankrijk, was dat zij het indertijd allemaal heel goed hadden gedaan: er viel geen wanklank te horen. Het andere verhaal, dat van de mensen uit het dorp, was van degenen die eigenlijk niets meer van die

revolutie wisten. Die grote verschillen hebben me zo gefascineerd dat ze min of meer de aanzet waren tot het schrijven van het boek. Dat boek heet *Gedeeld verleden* omdat mensen samen een verleden beleefd hebben, maar dan wel heel verschillend.

Er was iemand die heel goed onder woorden kon brengen waarom zij nooit naar haar dorp terug zou gaan. Zij heette Manuela en was, zoals veel meer mensen uit Zuid-Frankrijk, na de dood van Franco voor het eerst naar haar geboortedorp teruggekeerd. Vóór die tijd wilde ze niet.

Ze loopt in het dorp en voelt zich niet helemaal op haar gemak. Ze gaat naar een tante en wil van haar weten met wie ze wel en niet kan praten. Ze weet de namen wel, maar herkent de gezichten niet. Bij haar tante ontmoet ze een buurvrouw die vroeger 'rechts' was en die niet zo goed weet wat ze tegen Manuela moet zeggen. Dan zegt ze: *"Dat moet wel lijden geweest zijn, in Zuid-Frankrijk".* Manuela aarzelt met haar antwoord en zegt dan: *"Ja we hebben geleden. Maar we zouden pas echt geleden hebben als we hier waren gebleven. Want daar hebben we vrij kunnen leven en zoals je weet, hadden we hier bepaalde ideeën, we noemden onszelf hier anarcho-syndicalisten en zo noemden we ons daar ook. Maar daar heeft niemand ons om die reden vermoord."*

Manuela is een van de mensen die centraal staan in het boek. Ik heb geprobeerd het van onderop te schrijven: gewone mannen en vrouwen en geen leiders of intellectuelen. Het ging om de mensen die de dagelijkse praktijk van de revolutie en de gevolgen daarvan hebben meegemaakt.

In Albalata de Cinca, dat in de jaren dertig verdeeld was tussen links en rechts, woonden 1500 mensen. Na de burgeroorlog zijn 500 van de linkse mensen die daartoe de mogelijkheid hadden

naar Frankrijk gevlucht, de anderen zijn gebleven. Degenen die naar Frankrijk waren gegaan, konden vrijuit praten over hun verleden, werden vaak lid van de CNT, van *Mujeres Libres* of van de anarchistische jeugdorganisatie. De mensen die in Spanje bleven, kregen te maken met een repressie door het Franco-regime, wat concreet een repressie betekende door rechtse dorpsgenoten die het voor het zeggen hadden gekregen. Ze moesten zwijgen over hun idealen en verkeerden zeker in de eerste zeven jaar na de burgeroorlog in voortdurende angst dat 'ze' 's nachts weer op de deur of de luiken kwamen timmeren, iemand weghaalden en martelden, weer wegstuurden of vasthielden. Ze mochten over hun ideeën niet praten op straat en werden er uitgescholden voor rooien. Als ze, zoals iedereen dat moest, de opbrengst van het land naar een rantsoeneringscommissie brachten, kregen zij zwart brood, roggebrood, terug ondanks dat zij wit graan hadden geleverd. Ze hebben armoede geleden.

Dit zijn in grote lijnen de verschillen in levensgeschiedenis tussen de twee groepen mensen. Degenen die vertrokken waren, gingen leven in *geografische ballingschap* en zij die bleven verkeerden in *innerlijke ballingschap.*

Wat doe je nu met deze twee grote verhalen? Hoe ga je in je onderzoek te werk? Een eerste probleem vormden de mythes die er leefden bij de ballingen in Frankrijk. De ene is dat de CNT dè emancipatiebeweging was die dè revolutie heeft gemaakt en de andere is daaraan gekoppeld: *Mujeres Libres* was dè beweging die voor emancipatie van vrouwen heeft gezorgd. Ik heb getracht die mythen te doorbreken door ze elke keer te stellen, in krantenberichten, in congresverslagen en artikelen van anarchisten die in het dorp geweest waren. Die staan vaak lijnrecht tegenover de verhalen die de mensen zelf verteld hebben.

Een tweede probleem is dat ik een verhaal wilde schrijven over de CNT in het dorp en dat was voornamelijk een mannenvakbeweging: vrouwen hebben er nauwelijks stem in gekregen. De ballingen in Zuid-Frankrijk vertelden dat ook vrouwen zich konden aansluiten en dat emancipatie van vrouwen op alle terreinen van het leven werd doorgevoerd. Maar hoe anders is het verhaal in het dorp.

Wat ik gedaan heb is, behalve dat ik aan mensen vroeg hun levensverhaal te vertellen, is me af te vragen wat dat dagelijks leven nu is. Niet de praktijk van de mannen is daarbij mijn centrale uitgangspunt geweest, maar die van de vrouwen. Met andere woorden, in het vertellen van dat dagelijkse leven dat zoveel aspecten kent, moesten een aantal elementen altijd aan de orde komen. Het gevolg was dat er andere vragen boven kwamen: gingen jullie naar de kerk, wat wisten jullie van voorbehoedmiddelen? De meeste mannen wisten niet goed hoe ze met deze vragen uit de voeten konden. Ze dachten dat ik over een revolutie wilde praten en daar zitten natuurlijk een aantal standaardverhalen bij. Mijn methode van interviewen is geweest dat ik alle vragen die ik aan vrouwen wilde stellen, ook aan mannen heb gesteld.

De twee grote verhalen die ik eerder noemde, werden vooral bepaald door hoe mensen geleefd hebben. Maar ook heel belangrijk is geweest of mensen man of vrouw waren, of ze destijds jonge kinderen waren of oudere mensen, mannen met name. En wat blijkt? De oudere mannen hebben min of meer een standaardverhaal dat echter elke keer onderuit wordt gehaald door verhalen van vrouwen en jonge kinderen. Een voorbeeld daarvan is de opvatting dat *"we natuurlijk voor de revolutie veel harder moesten werken dan tijdens de revolutie"*. Het andere verhaal is echter dat *"we nooit zo hard moesten werken als tijdens de revolutie. We moesten er ook voor zorgen dat de frontsoldaten bevoorraad werden omdat veel*

mannen uit het dorp verdwenen waren. We moesten hun werk dus overnemen". Die glorieuze revolutie viel dus wel mee.

Een ander verhaal is de beleving van seksualiteit. Iedereen wist dat er voorbehoedmiddelen waren en iedereen kon ook vertellen dat de eerste condooms in het dorp kwamen. Maar, vertellen de jongere vrouwen en mannen, dat is wel mooi en aardig maar de vrouw die ons voorlichting gaf, raakte achter elkaar door zwanger. Mannen zeiden: die gebruikten we niet bij onze vrouwen, daarvoor gingen we naar een ander dorp. En: vrouwen mochten toch eigenlijk niet aangeraakt worden.

Er is geprobeerd de grote mythes te doorbreken. Toch heb ik geprobeerd te handhaven en centraal te stellen wat er wèl gebeurd is, namelijk dat er grote veranderingen in het dorp doorgevoerd zijn. Want de macht van kerk en kapitaal, van rechts, was vóór de periode van de Tweede Republiek zo groot dat je je bijna niet voor kunt stellen wat een emancipatiebeweging in die tijd geweest is. Vrouwen van *Mujeres Libres* zijn erg geneigd te zeggen dat mannen en vrouwen echt gelijk waren en dat de vrijheid van vrouwen totaal was. Met het oog van nu kun je dan zeggen dat vrije liefde voor ons bekend is, maar in die tijd was het wel degelijk een doorbraak. Dat vrouwen niet spraken op vergaderingen, wil nog niet zeggen dat ze niet geëmancipeerd waren: zij gingen er heen op hun eigen voorwaarden. Ze bleven achterin, pratend met elkaar en de kinderen. Vergaderen was immers mannenwerk en daar bemoeiden ze zich verder dus niet mee. Zo legden zij hun vrijheid uit.

Een deel van de verhalen kwam in *De onvoltooide revolutie* niet aan de orde, omdat ik toen niet doorgevraagd heb en alleen een reconstructie wilde maken. In die verhalen zitten een aantal tragische elementen die in dit boek wèl te vinden zijn. Daartoe zal ik in het kort vertellen hoe de dorpsgeschiedenis gestalte kreeg.

In het dorp leefden in het begin van de eeuw - rond 1910 - links en rechts naast elkaar, maar dan niet zo gebroederlijk als met name de rechtse mensen willen doen geloven. Er was een groep jonge republikeinen die zelf een eigen centrum bouwde en dat werd het centrum van links activisme in het dorp. Het waren ook deze republikeinen die contacten onderhielden met republikeinen in andere gebieden. Het dorp heeft iets speciaals, namelijk dat het op een kruispunt van wegen ligt. Het heeft een weg over de Pyreneeën naar Frankrijk, maar ligt ook op de weg naar Catalonië en Baskenland. Een derde van het land was in handen van twee grootgrondbe-

zitters, er was enig klein grondbezit van moestuintjes en er was een tussengroepering van ongeveer een vijfde van de bevolking dat een eigen perceeltje had. Ook was er een kleine middengroepering van handelaren die vee verhandelde en met karren vervoerde wat nodig was.

In de jaren twintig was het grondbezit te weinig voor alle families om van te leven. Daardoor trokken veel jongens weg om vooral in Catalonië seizoenarbeider te worden en gingen meisjes in het zelfde gebied werken bij rijke families. De jongeren kwamen weer terug en namen nieuwe ideeën mee: zij hadden de wereld gezien. Een aantal van hen was in Catalonië bekend geraakt met de CNT en met stakingen. Dat bracht hen op het idee om ook in het eigen dorp een jongerenafdeling te beginnen. Van de republikeinen kregen zij toestemming om boven in het gebouw hun eigen lokaal te beginnen. Dat was niet zo doordacht van hen want zij wisten niet dat daar de jonge revolutionairen geboren werden, die het hele dorp op zijn kop wilden zetten.

De periode van de Tweede Republiek vanaf 1931 beloofde veel vrijheden. De macht van de kerk werd aan banden gelegd, er werden een minimumloon, maximale werktijden en een goede grondverdeling in het vooruitzicht gesteld. Dat waren allemaal elementen die meespeelden bij het idee onder de jonge revolutionairen maar ook onder de republikeinen in Albalata dat zij het nu voor het zeggen zouden krijgen. Mannen en vrouwen gingen naar het jongerencentrum bij de republikeinen. Mensen lazen meer, want er kwam vrijheid van drukpers en er kwamen veel boeken in het dorp. Voor de mensen die niet konden lezen en schrijven werd een avondschool opgericht. Kranten werden gemeenschappelijk gelezen, uitgespeld. Dat is de culturele kant.

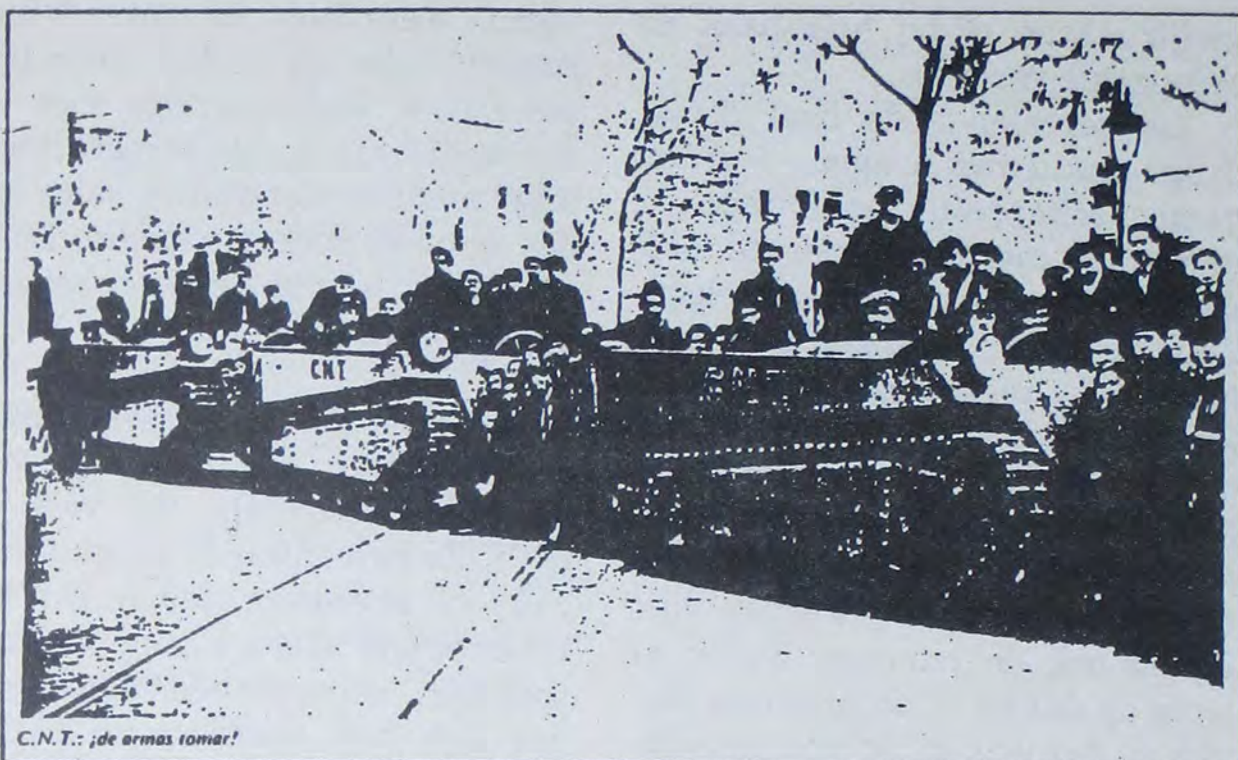
Daarnaast was er een economische kant aan het dorp. De mensen zonder bezit sloten zich in de jaren twintig aaneen, toen een grootgrondbezitter zijn land wilde verkopen. Zij vormden een syndicaat, noemden dat ook zo, en dat syndicaat kocht gronden aan. Dat konden ze doen omdat er een wetsontwerp was ingediend door dictator Primo de Rivera. Ze verdeelden de gronden in een gelijk aantal percelen en iedereen die bij het syndicaat stond ingeschreven, kon over de percelen beschikken. Van het syndicaat werden linkse republikeinen èn jonge anarchisten lid. Mensen van rechts bleven weg en dat waren dan met name de *esquiroles*, de onderkruipers. Die wilden liever niet gezien worden met de mensen van links, want ze waren bang dat ze anders hun baan

kwijtraakten of bij hun baas de sympathie verloren.

De percelen - de heel dorre, droge grond van Aragon - werden gemeenschappelijk ontgonnen en er werden met heel beperkte middelen irrigatiekanalen aangelegd. Zelfs de kleintjes gingen mee naar het land - zeggen de kleintjes in Zuid-Frankrijk. Die zijn er trots op dat ze mee konden werken. Nee, zeggen de kleintjes in Spanje: wij hoefden helemaal niet mee te werken want wij werden rijk. Zij en ook de vrouwen waren er trots op dat zij thuis mochten blijven en dat was in die tijd een rijkdom.

De armen gingen naar het land om het te bewerken en rechts moest met lede ogen aanzien dat deze mensen na een of twee jaar hard werken, gingen oogsten. En dat niet alleen. Toen ze bezitter van een perceel waren geworden, was het syndicaat ook eigenaar geworden van het paleis op het dorpsplein. Rechts moest ook toezien hoe links dwars door het dorp, waar aan het dorpsplein alle rijke huizen stonden, iedere avond haar culturele vereniging in het paleis had. Het moest ook aanzien dat mensen die vroeger niet konden lezen, nu zelfs met een boek naar het land gingen. En wat zouden daar voor geheimen in staan? Want ik noem ze rechts, maar ze waren net zo arm en konden niet lezen en schrijven. Er ging een soort klassehaat ontstaan waardoor de tweedeling tussen links en rechts duidelijk werd. Die verhalen zijn niet zo eenduidig als ik nu vertel. Sommige mensen weten niet beter als dat er nooit anders was dan links en rechts, terwijl anderen zeggen dat het gegroeid is.

In de jaren dertig werden steeds meer mensen uit het dorp, met name de jongeren, lid van de CNT. Ze bezochten de vergaderingen, ook in andere steden. Dat betekende ook al een uiting van hun welvaart, want vroeger konden ze het zich niet permitteren om te reizen en men ging het dorp alleen uit voor werk. Maar nu ging men zelfs op een zondag naar een CNT-vergadering. Het was een periode dat men steeds meer het geloof in de beloofde hervormingen verloren had. Daarom gingen mensen er vaak toe over het heft in eigen hand te nemen: omdat jullie het grondbezit niet verdelen, doen wij het zelf wel. En dat was in heel Spanje het geval. Een van die uitbarstingen, in Casas Viejas (januari 1933), haalde de pers. Ook daar gingen mensen over tot het bezetten en bewerken van gronden, waar een gruwelijke repressie op volgde. Dat was het antwoord van de Republiek op mensen die uitvoerden wat de Republiek zelf naliet te doen. Landelijk heeft dat veel stof doen opwaaien en er volgde zelfs een regeringswisseling op.

C.N.T.: ¡de armas tomar!

In Aragon, dat een bolwerk werd van anarchisme en socialisme, werden afgevaardigden gestuurd naar de vergaderingen van de CNT en op een van die vergaderingen werd besloten tot een opstand. Op 8 december 1933 zou het gebeuren. Het was in de ogen van rechts een beweging van gekken, want *"ze sloten ons op en gaven ons te eten - dat hadden ze niet hoeven doen"*. De jongeren hadden namelijk zo'n 50 ouderen 's nachts van hun bed gelicht en voor drie dagen opgesloten in het arbeiderscentrum - de republikeinen van vroeger hadden dat natuurlijk nooit voorzien.

Het was een van de weinige dorpen in de omgeving dat tot opstand was overgegaan. Het bleef dus geïsoleerd en de opstand kon alleen maar onderdrukt worden. De gevolgen zijn tragisch geweest. Het leger kwam met kanonnen en 100 mannen van links moesten het dorp ontvluchten. Ongeveer 50 werden er opgepakt. De gronden bleven er daardoor onbewerkt bij liggen. Linkse jongeren die over waren gebleven namen de taak over van degenen die waren vertrokken. Ook de rechtse mensen vertelden dat ze nooit eerder zo'n saamhorigheid hadden gezien. De meeste mannen kwamen na acht maanden vrij. Er waren drie vrouwen opgepakt en een van hen is in alle verhalen een leven gaan leven als 'la libertaria' uit Albalata. Begin 1934 werd een artikel geschreven over deze vrouw met haar bevallige blik en haar mooie ogen, die ook was opgepakt. Ik weet niet of mensen dit zich allemaal kunnen herinneren. Ze

kunnen dit dus ook gewoon gelezen hebben en zich daardoor dingen herinneren. Drie dagen lang heeft men er in het 'libertaire communisme' geleefd.

Toen de revolutie een feit werd, in 1936, was er groot congres van de CNT in Zaragoza, waar ook een afvaardiging uit het dorp aanwezig was. Het was het congres dat de CNT-annalen is ingegaan als de voorbereiding op de revolutie. Het congres duurde tien dagen en er werd besproken wat er moest worden gedaan op het moment dat besloten werd tot de sociale revolutie over te gaan. Mensen uit Albalate konden zich herinneren dat ze speciaal extra waren gaan oogsten op land van anderen om de reis naar Zaragoza te kunnen betalen.

Mannen en vrouwen uit het dorp vertellen dat het dankzij de avondschool is geweest, dankzij het gemeenschappelijk werken op het land, de idealen die zij hadden opgedaan, dat zij toen wisten wat hen te doen stond. Het geld werd er afgeschaft, men ging over tot directe ruil van produkten, de uitwisseling van produkten met andere gebieden werd georganiseerd en er werd een revolutionair comité opgericht dat ook in de gemeenteraad sterk vertegenwoordigd was. Iedere avond waren er vergaderingen om te bepalen wat er nu met het land moest gebeuren dat er onbewerkt bij lag sinds mensen van rechts gevlucht of verdwenen waren. Want onbewerkt land kon echt niet, was een van de ideeën van de mensen uit het dorp. Men ging samenwerken om de oogst van deze gebieden binnen te halen. In veel gevallen werden gronden bij elkaar gevoegd, maar terwijl mensen uit Zuid-Frankrijk stellen dat het hele dorp werd gecollectiviseerd, blijkt uit de verhalen dat sommigen er niet voor voelden een stuk land dat ze tot grote bloei hadden gebracht in de steek te laten. In feite blijkt maar een derde deel van het dorp gecollectiviseerd en het is precies dat gedeelte waar alle percelen heel mooi naast elkaar lagen. Er werd dus collectief gewerkt op het land dat zich goed collectief liet bewerken.

Is die machtsovername nu zonder slag of stoot verlopen? Rechts was sterk in het dorp en zag met lede ogen aan hoe links steeds meer de macht kreeg en zij hebben er toch iets tegen willen ondernemen. Het was niet eenvoudig om dat te horen te krijgen. Er werd onder andere gezegd: *"rechts heeft ons verraden"*. En dat verraad bestond er in dat op een dorpsvergadering door links en rechts was besloten de situatie te laten zoals die was en niet in opstand te komen. De republikeinen hadden het nog voor het zeggen in de gemeenteraad. Een groep van 150 jongeren snelde daarna naar een

bevriend dorp op zo'n 20 kilometer afstand toen ze hoorden dat rechts daar wel in opstand was gekomen. Op dat moment trok rechts de straat op en nam de macht in het dorp over. Zij arresteerden gemeenteraadsleden, haalden lokalen leeg en ontmantelden alles wat de jongeren hadden opgebouwd, ook in hun etage in het republikeinse centrum en wat ze hadden in het paleis. De jongeren die naar dat buurdorp waren vertrokken, hoorden dat en kwamen terug om het dorp te omsingelen.

Volgens de glorieuze verhalen zouden zij zelf in staat zijn geweest om de macht weer over te nemen. Maar hoe kan dat als rechts wapens heeft en zij zelf alleen maar katapults en conservenblikjes met kruit? Doorvragend bleken er troepen in het dorp te zijn geweest, van de *Guardia de Asalto* die trouw hadden gezworen aan de Republiek en hadden meegeholpen het dorp te bevrijden.

En dan komt er een tragische gebeurtenis waar eigenlijk niemand in het dorp over wilde praten, behalve de mensen van rechts: *"Je hebt toch wel gehoord wat ze met die van ons gedaan hebben? Kijk maar naast de deur van de kerk! Daar is een plakkaat met 80 namen."* Een deel van rechts was dus verdwenen uit het dorp en er waren doden gevallen, maar die waren uit de herinnering van links uit het dorp verdwenen. Het koste me heel veel moeite om met hen hierover door te praten. Totdat een man van bijna 90 jaar vertelde dat hij er aan meegewerkt had: *"Eerst schoten we één rij neer, toen schoten we een tweede rij neer".*

Als we de mensen uit Zuid-Frankrijk mogen geloven hebben ze in deze tijd, de anderhalf jaar van sociale revolutie in het dorp, de gelukkigste periode in hun leven doorgemaakt. Iedere dag ging het beter en ze leerden van de dagelijkse praktijk. Degenen die in het dorp waren blijven wonen, zeiden dat het allemaal niet zo gladjes verliep. Er waren altijd mensen bij die wat harder wilden werken dan anderen en de verdeling van goederen via de coöperatie ging ook niet zo goed. En ook met de seksuele vrijheid bleek het wel tegen te vallen. Vrouwen bleven soms volhouden dat dit ook niet de gelukkigste periode in hun leven was. Ook vertelden zij dat het natuurlijk oorlogstijd was en dat het geluk altijd werd overschaduwd door de kans dat een familielid aan het front zou sneuvelen. Ze waren dan misschien wel vrijer, maar zo gelukkig waren ze niet. Wat iedereen echter wel zegt, is: het dorp was van ons en wij konden doen wat we wilden.

Wat ik wil benadrukken, is dat men echt in een grotere vrijheid leefde dan eerder. Die vrijheid

Stalin en de Spaanse revolutie

heeft werkelijk bestaan, ook al is het minder revolutionair dan wij nu denken dat het is. Maar dat is een blik vanuit ons tolerante land en vanuit het heden, op een land uit het verleden waar lange periodes van dictatuur geweest waren.

Aan de sociale revolutie werd een einde gemaakt door de colonne van de communisten die hebben geprobeerd de collectieven ongedaan te maken. De verhalen lopen echter erg uiteen of dat ook helemaal gelukt is. Over het algemeen zeggen de mensen die vertrokken zijn, dat het toen afgelopen was. De communisten stelden een nieuwe gemeenteraad in, gaven het een en ander aan land terug aan vroegere fascisten maar verder konden ze eigenlijk niet gaan. Een van de leiders van de republikeinse colonnes, een anarchist, is naar het dorp gekomen om dat af te remmen. Zelf vertelde deze legerleider dat hij dit nooit had gered zonder de vrouwen die zich verzetten tegen de teruggave van land. Zij riepen dat de families die land terug zouden krijgen rechts waren en dat bo-

vendien de mannen weg waren, zodat de gronden niet bewerkt zouden kunnen worden. Vooral de vrouwen gingen door met collectief het land te bewerken - en dat tot de finale machtsovername in april 1938.

Wat hierbij gebeurde, is erg bepalend geweest voor de herinneringen van deze linkse mensen. De gruwelijkheden die er hebben plaatsgevonden, konden de mensen in het dorp zich aanvankelijk niet herinneren. Langzamerhand kwam ik er achter wat er nu precies gebeurd was. Toen de troepen van Franco naderden, waren mensen al gewaarschuwd door dagenlange bombardementen op buurdorpen. Toen die vlakbij waren, vluchtten mannen en vrouwen de heuvels in. Zij maakten zich op om te vertrekken naar gebieden waar Franco de macht nog niet had. Dat was eerst naar Catalonië en toen dat gebied ook in handen van Franco viel, probeerden ze over de Franse grens te trekken. Over al die ontberingen vertelden de ballingen veel: de tocht over de Pyreneeën en de ontvangst in Frankrijk. Ongeveer 500 mensen namen de benen.

Niet iedereen kon dat en vooral vrouwen zeiden niet weg te kunnen gaan omdat hun mannen of broers aan het front zaten en dat deze dan niet zouden weten waar ze gebleven waren. Mannen wilden soms niet weg omdat ze geen reden hadden om te vluchten: ze hadden toch niemand iets gedaan? Zij kregen te maken met rechtse dorpsgenoten die het voor het zeggen hadden. Rechts heeft zijn wraakactie ondernomen, een gebeurtenis die zij het liefst wilden vergeten maar waar ze toch steeds pijnlijk aan herinnerd werden: veel familieleden waren daarbij omgekomen. Rechts was er op uit alle mensen die aan de collectieven hadden deelgenomen op te pakken, maar veel vitale mensen waren verdwenen. Dat betekende dat in plaats daarvan de familieleden gepakt zouden worden, grotendeels in de leeftijd van 70 tot 90 en van 12 tot 21 jaar. Zij zijn op een gruwelijke manier vermoord.

Het was heel moeilijk om hier vragen over te stellen, omdat de mensen het zelf liever wilden vergeten. Maar ik merkte dat vooral vrouwen die ik hierover toch vragen stelde, met elkaar gingen praten. En tijdens mijn laatste verblijf was het zelfs zo dat 's avonds op een bankje oma's met hun kleinkinderen mij, terug uit Toulouse waar ik familieleden bezocht die zij zelf nooit gezien hadden, vroegen wat ik meegemaakt had.

Op een gegeven moment gaat het gesprek zijn eigen leven leiden. *Men vertelt door* en toen was ook mijn taak als onderzoekster volbracht. ★

In de serie *socialisme en vrijheid* zijn verder verschenen:

- nr. 1 (1995) Ton Geurtsen, *Het einde van de sociaaldemocratie. Over verloren illusies en discussie-armoede*
  ISBN 90-73249-09-0

- nr. 2 (1996) Melaina Feenstra, *Positieve gedachten - negatieve gevolgen*
  ISBN 90-73249-10-4

- nr. 3 (1996) André Bons, *Een libertaire visie op de verzorgingsstaat. Een noodzakelijke aanvulling op de huidige maatschappelijke discussie*
  ISBN 90-73249-11-2

- nr. 4 (1996) Ton Geurtsen, *De religie van de arbeidsplicht*
  ISBN 90-73249-12-0

- nr. 5 (1996) Nard Loonen, *What a wonderful world! Macht en belang in Pasolini's Salò*
  ISBN 90-73249-13-9

- nr. 6 (1996) Peter Zegers, *De uitgestelde revolutie. Anarchistisch verzet tegen het fascisme in Italië 1919-1945*
  ISBN 90-73249-14-7

- nr. 7 (1996) Diverse auteurs, *125 jaar Commune van Parijs 1871-1996*
  Verschenen als katern in *De Raaf* nr. 104, juni 1996. Prijs ƒ4,00.
  Ook te verkrijgen via De Raaf, postbus 51217, 1007 EE Amsterdam.

Prijs per exemplaar ƒ4,90

• *Socialisme en vrijheid - Brochure-reeks nr. 8*